

Een verleden vol toekomst...

Conserveren en valoriseren door digitalisering

Elodie De Zutter,

Jeroen Reyniers en

Hilke Arijns

Onbekend maakt onbemind. Na een decennialange winterslaap in het fotodepot van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK), vindt een collectie van 2000 negatieven eindelijk haar weg terug naar het publiek. Het resultaat is een unieke blik van meer dan 120 jaar terug in de tijd!

Fig. 1: Emile t' Serstevens, Brouckèreplein, ca. 1901-1905 (E048159, © KIK-IRPA, Brussel).

De kern van het departement Documentatie van het KIK wordt gevormd door een ruime collectie fotografische dragers zoals glas- en filmnegatieven. Via onze fototheek zijn deze grotendeels online toegankelijk¹ voor alle liefhebbers van het roerend en onroerend cultureel erfgoed van ons land. Naast deze officiële collectie beschikt het KIK over zo'n 30 000 negatieven die in de loop der jaren werden verzameld in het depot, maar nog niet werden geïnventariseerd of bestudeerd. In 2012 kwamen ze bij een grondige collectiedoorlichting terug aan de oppervlakte... tijd voor actie!

Een nieuw digitaal leven

Dankzij een financiering in het kader van het digit03-project, kon het KIK in 2013 opnieuw

investeren in een hoogwaardige digitalisering van haar historische fotocollectie. Zo werd de nodige apparatuur aangekocht en werd bijkomend personeel aangeworven. Na een korte opleiding over hoe om te gaan met historisch waardevolle fotografische dragers en een inleiding in de technieken van het digitaliseren voor wetenschappelijke doeleinden, kon het jonge digitaliseringsteam van het KIK starten met een testfase. Daarbij bogen we ons over een verzameling van een 200-tal doosjes met glas- en nitraatnegatieven met een precare bewaringstoestand, maar waarover voorts weinig was geweten. Dit betekende de start van een intensieve conservatie- en digitaliseringscampagne.

Vooraleer de negatieven konden worden gedigitaliseerd, moesten ze eerst minutieus worden gereinigd. Vervolgens werd de conservatietoestand van de verschillende dragers systematisch en gedetailleerd in kaart gebracht. Daarop werden de fragiele negatieven met behulp van moderne opnametechnieken gedigitaliseerd, zodat ze hun beeldinhoud eindelijk prijsgaven. De huidige digitale hogeresolutietechnologie maakt het immers mogelijk om beelden op een totaal nieuwe manier te bekijken: men kan bijna letterlijk in het beeld stappen en de kleinste details ontdekken.

Onderzoek naar een onbekend fonds: hoe begin je eraan?

Na het digitaliseren werden zowel de fotografische dragers als hun beeldinhoud beschreven in de databank van het KIK. In de loop van het onderzoek naar de inhoud van het fonds kwamen al gauw verschillende thema's naar voren en sprong vooral het grote aantal portretten in het oog. Voorts laat de fotograaf zich kennen als een echte dierenvriend. Al snel werd duidelijk dat de collectie het werk is van een gedreven amateurfotograaf die niet alleen zijn privéleven met de nodige vakkennis vastlegde, maar ook oog had voor landschappen en het alledaagse leven in de stad met zijn transportmiddelen, opmerkelijke evenementen, gebouwen, enz. (fig. 1).

Het zijn net deze foto's met stadsgezichten die waardevol en vaak ongekend beeldmateriaal opleveren voor het KIK. Maar omdat zowat alle informatie over de herkomst en inhoud van het fonds ontbrak, moesten we tal van pistes ver-

kennen om de beelden te kunnen identificeren. Foto's van grootsteden als Antwerpen en Brussel waren relatief eenvoudig op te sporen, maar de lokalisatie van beelden van kleinere gemeenten bleek een stuk lastiger. Nu en dan lichtten de oude dozen waarin de glasplaten tot voor kort werden bewaard gelukkig een tipje van de sluier over het onderwerp of het jaar van opname. Bovendien kwamen enkele getypte uitnodigingen en handgeschreven briefjes tevoorschijn van tussen de glasplaten.

Ook de tientallen albums die in een donker hoekje van het fotodepot verstopt lagen, boden kostbare aanwijzingen. De foto met een boerderij op de voorgrond (E048920) leek op het eerste gezicht niet te lokaliseren, tot in een van de fotoalbums een gelijkaardige foto opdook. Bij deze foto noteerde de fotograaf immers 'Auderghem (ferme des trois fontaines)'. Het gebouw, vandaag gekend als Château de Trois-Fontaines, bleef gedeeltelijk bewaard en bevindt zich vlakbij het Roodklooster in Oudergem.

Op het internet vindt men vandaag bovendien tal van oude prentkaarten die kunnen helpen bij de identificatie van de beelden. Verschillende foto's van een villa (E48463) lieten vermoeden dat het om het huis van de fotograaf ging, tot een postkaart deze hypothese ontkrachtte. De foto brengt de Villa Genicot in beeld, genoemd naar de burgemeester van Oudergem, Jules Genicot (1852-1929), die we later ook op een andere foto in het fonds zouden herkennen (E04897). Ook zogenaamde online mobiele mappingdiensten zoals Google Street View leverden een bijdrage aan dit onderzoek. Een virtuele wandeling door Oudergem leidde al snel tot nieuwe plaatsidentificaties (E048696 & E048925) en maakte het mogelijk om de stadsfoto's tot op de straat nauwkeurig te lokaliseren. Zo weten we nu dat de foto met de kathedraal van Antwerpen op de achtergrond (E048493) aan de Eiermarkt is genomen, ongeveer op de plaats waar nu de Boerentoren staat.

Fig. 2: Teniersplaats (Antwerpen) – v.l.n.r.: Emile t' Serstevens, 1890-1910 (E048506, © KIK-IRPA, Brussel); Foto KIK, 1910 (A100660, © KIK-IRPA, Brussel); actuele situatie (© KIK-IRPA, Brussel).

Fig. 3: Albert I-promenade (Oostende) – v.l.n.r.: Emile t' Serstevens, 1890-1910 (E49303, © KIK-IRPA, Brussel); actuele situatie (© Google Street View, 2013).

Fig. 4: Emile t' Serstevens, Op het ijs in het Ter Kamerenbos, 1890-1910 (E048141, © KIK-IRPA, Brussel).

Fig. 5: Emile t' Serstevens, Het atelier van de decormaker, 1908 (E48569, © KIK-IRPA, Brussel).

Maar het onderzoek kent ook zijn grenzen. Doorheen de tijd is het stedelijke en rurale landschap veranderd. De opname in Antwerpen met het beeld van David Teniers op de Teniersplaats geeft dit duidelijk weer (fig. 2). Hoewel het monument er vandaag nog steeds staat, werden de omliggende gebouwen stap voor stap vervangen. Hetzelfde drastische fenomeen ziet men ook in Oostende (fig. 3). De dijk is totaal veranderd en uit de tijd van de foto's staat haast geen enkel gebouw nog overeind.

Hoewel aan het begin van het onderzoek weinig tot geen informatie voorhanden was, konden op korte tijd heel wat plaatsen worden geïdentificeerd. Liefhebbers, heemkundigen en onderzoekers hebben alvast een vette kluit aan het fonds. In de toekomst zullen nog nieuwe identificaties opduiken die stapsgewijs zullen bijdragen tot de ontsluiting van dit fonds.

Een intieme blik op de Brusselse burgerij in de vroege 20ste eeuw

Uit de observatie van de foto's konden verschillende elementen worden afgeleid over het sociale en intellectuele milieu waarin ze ontstonden. De vereeuwigde personen leidden klaarblijkelijk een comfortabel leven en maakten wellicht deel uit van de burgerij. Comfortabele woningen (M286025, E049414), elegante kledij uit het einde van de 19de en begin van de 20ste eeuw (E048194) en tal van goed verzorgde en soms zelfs exotische gezelschapsdieren (E048158, E048419) getuigen van een gegoede levensstijl. De beoefende sporten (schaatsen, tennis, croquet) (fig. 4) en talrijke uitstapjes in België (E048075) en naar het

buitenland (E049416) bevestigen dit beeld. Wat de activiteit van de dag ook was, van het vlekkenloze driedelige pak en verzorgde toilet werd niet afgeweken! De fotograaf en zijn anonieme modellen waren kunstliefhebbers, van schilderkunst over muziek (E048262) tot theater. Een reeks negatieven bewaart de herinnering aan kunstenaars die maquettes voor theaterdecors ontwierpen, om ze vervolgens op ware grootte te bouwen (fig. 5) (E048843). Het opschrift 'De Toneelliefhebbers. Brussel' dat men terugvindt op de kopie van een man in een groepsfoto (A144527), laat vermoeden dat het gaat om het Brusselse theatergezelschap de 'Jonge Toneelliefhebbers'. Ze stonden tussen 1880 en 1963 op de bühne in Koekelberg en hun devies 'Geen Rijkere Kroon dan eigen Schoon' leent zich uitstekend voor een gezelschap dat zelf zijn decors maakte! Maar de beelden bieden ons ook aanwijzingen over de fotograaf zelf: in een ervan poseert hij fier naast zijn fototoestel (fig. 6). Deze man met snor verschijnt ook elders in beeld, wanneer hij het fototoestel aan zijn vrouw overhandigt of, minder vaak, aan een andere persoon om een foto van het echtpaar te nemen (E48288). De variatie in leeftijd van het koppel geeft aan dat de hele fotoreeks een periode van een dertigtal jaar overspant. Tot daar de aanwijzingen die door de beelden zelf werden geboden... Maar ook enkele documenten in de dozen van de negatieven zouden ons doorslaggevende tekstuele aanwijzingen geven. Zo vonden we verschillende brieven die zijn

gesignd door, of gericht aan een zekere E. t' Serstevens, wat laat vermoeden dat het hier om de fotograaf gaat. Als bij toeval stelde het pas verschenen en met foto's gestoffeerd boek over de genealogie van de familie t' Serstevens² ons in staat om met zekerheid – door visuele herkenning of extrapolatie – de protagonisten van de KIK-foto's te identificeren.

De fotograaf werd ontmaskerd als Emile-Henri t' Serstevens (Brussel, 1868-Oudergem, 1933), die in 1896 lid was van de *Association belge de photographie*³. Naast zijn activiteiten als fotograaf was hij van 1901 tot 1929 notaris te Sint-Gillis (Brussel), net zoals zijn vader. Het lievelingsmodel in zijn foto's is niemand anders dan zijn echtgenote, Marie Cornélie Joséphine Constance Dastot (Sint-Joost-ten-Node, 1870-Watermaal-Bosvoorde, 1943). Het koppel bleef kinderloos en Emile t' Serstevens schepte zichtbaar genoeg in het fotograferen van de kinderen van zijn vrienden, maar ook van gezelschapsdieren die hij als een soort substituut leek te beschouwen (fig. 7). Zijn naaste familie wekte ook zijn interesse op. Zo ziet men gedurende bijna dertig jaar broers en zussen opgroeien doorheen de lens van Emile, de oudste van zes kinderen (A144530). We beschikken bijvoorbeeld over foto's die zijn zus Lucille van kind tot volwassen vrouw in beeld brengen. Deze waardevolle herinneringen konden we delen met haar kleinzoon, die zo een idee kreeg van het dagelijkse leven van zijn voorouders.

Fig. 6: Emile t' Serstevens en zijn fotooestel, 1892 (A144531, © KIK-IRPA, Brussel).

Fig. 7: Emile t' Serstevens, Portret van notaris Emile-Henri t'Serstevens met zijn twee honden in de tuin, 1908 (E048579, © KIK-IRPA, Brussel).

Het oeuvre van de amateurfotograaf Emile t'Serstevens is doortrokken van humor, zelfspot en een onbetwistbaar gevoel voor inscenering (fig. 8). Al maakte hij er zijn beroep niet van, toch getuigt de kwaliteit van zijn foto's van een uitstekend technisch savoir-faire. Het spelen met licht, de keuze van zijn opnamestandpunt, de technische uitdaging van opnames met beweging en de goed bestudeerde inscenering van sommige negatieven, bijna surrealistisch avant la lettre, verraden de creativiteit van de kunstenaar. Meermaals nam hij verschillende foto's van eenzelfde scène, met slechts een kleine wijziging in de posi-

tie van de modellen (fig. 9). Het is duidelijk dat de fotograaf een perfectionist was op het vlak van de opbouw van zijn compositie en dat hij er niet voor terugdeinsde om zijn modellen te laten poseren. De aanwezigheid van dubbels en van mislukte opnames, zonder voorafgaande selectie door de kunstenaar, geeft inzicht in zijn werkwijze. Als unieke spreekbuis van het dagelijkse leven hangt rond het oeuvre van t'Serstevens een sfeer van ontroering vanwege de eenvoud van de onderwerpen, echo's van ons eigen leven. Zoals ons, vereeuwigd hij familiefeesten, zondagswandelingen, sneeuwlandschappen...

Fig. 8: Emile t' Serstevens, Haasje-over, ca. 1890-1910 (E048751, © KIK-IRPA, Brussel).

Fig. 9: Emile t' Serstevens, Geposeerde groepsopnames (E48956, E48958, E48959, E48960, E48964 & E48965 © KIK-IRPA, Brussel).

Meer dan alleen prentjes

De conservatie, digitalisering en ontsluiting van het fonds t' Serstevens betekende meer dan een louter op punt stellen van onze digitaliseringsmethodiek. Dankzij het fonds verwierf het digitaliseringsteam van het KIK waardevolle praktijkervaring in het verwerken van totaal onbekende fotoverzamelingen zonder enige contextuele informatie. Hoewel dit kleine en onbekende fonds op het eerste gezicht weinig interessant leek voor het KIK, blijkt het toch een schat aan informatie te bevatten waar we nu pas gaandeweg de waarde van achterhalen. Zo ontdekten we een foto van het Mariaretabel van Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek die de bewaringstoestand van het retabel anno 1900 in beeld brengt (fig. 10). Dit fonds vormt een mooie illustratie van het grote potentieel van oude fotocollecties voor de hedendaagse onderzoeker. Zoals de Britse historicus Arthur Marwick⁴ reeds opmerkte in 1989, bieden beeldcollecties ons een onbedoelde blik op historisch interessante informatie. Zo biedt een banale vakantiefoto van omstreeks 1904 ons een unieke, onbevangen kijk op het leven van toen.

Hiernaast nodigt dit fonds uit tot een minder evident gebruik van onze fototheek: vandaag kan een foto van een kerk uit 1917 ook een bron voor de alledaagse geschiedschrijving van die tijd zijn. Vandaag is de fototheek van het KIK immers meer dan een repertorium van 's lands erfgod; ze biedt ons door haar rijke collectie aan historische dragers en unieke en kwaliteitsvolle beelden ook een tastbaar stukje geschiedenis.

Noten

1 <http://balat.kikirpa.be>. In de tekst worden de fotonummers, bestaande uit een nummer en zes cijfers, vermeld tussen haakjes. De lezer kan deze fotonummers invoeren in BALaT, de zoekmachine van het KIK, om de foto's in hoge resolutie te bekijken.

2 De Fossa, Christophe, *La famille t'Serstevens. Une lignée d'orfèvres et d'imprimeurs bruxellois*, Recueil de l'Office généalogique et héraldique de Belgique, LXVI, Brussel, 2013.

3 Joseph, Steven F., Tristan Schwilden en Marie-Christine Claes, *Directory of Photographers in Belgium 1839-1905*, vol. 1-Text, Museum voor Fotografie Antwerpen, Antwerpen/Rotterdam, 1997, p. 374.

4 Arthur Marwick, *The Fundamentals of History*, in: *History in Focus*, nr. 2, herfst 2001 (online tijdschrift: <http://www.history.ac.uk/ihr/Focus/Whatishistory/marwick1.html>, geraadpleegd op 1/12/2013).

Fig. 10: Het Mariaretabel van Onze-Lieve-Vrouw Lombeek – links: Emile t' Serstevens, 1900 (E48337, © KIK-IRPA, Brussel), rechts: Edmond Sacré, 1944 (B35409, © KIK-IRPA, Brussel).